

1. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 334.722:005.334:65.011.8

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бугай В.З., к.е.н., ст. науковий співробітник, Мацюк О.В., аспірант

*Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66*

bugai_1949@mail.ru

Одним із важливих інструментів підвищення результативності господарювання підприємств є науково обґрунтоване управління ризиками. Обов'язковою умовою отримання необхідної інформації є аналіз бізнес-процесів з метою виявлення основних чинників, які впливають на формування ризику підприємницької діяльності. Встановлено, що обов'язковим для аналізу ризиків є дотримання загального процесу оцінки, який дасть змогу виявити не тільки ризики господарської діяльності, але і внутрішні ризики, які можуть істотно вплинути на результати діяльності підприємства. Обґрунтовано, що оцінка ризику господарської діяльності підприємства являє собою сукупність регулярних процедур аналізу ризику та будується на загальному вивченні економічної діяльності підприємства і середовища його функціонування на предмет джерел ризику, аналізі зовнішніх і внутрішніх чинників ризику. Зроблено висновок, що основна мета аналізу ризику – встановити гранично допустимий ризик для певного виду випадків. При цьому на основі отриманої інформації необхідно проводити одночасно якісний і кількісний аналіз ризиків бізнес-процесів. Встановлено, що для ідентифікації можливих ризиків слід використовувати якісний аналіз, який дозволяє виявити чинники ризику, послідовність робіт, за яких виникає ризик, тощо. Для виявлення обсягу збитку від різних ризиків варто використовувати кількісний аналіз, який дозволяє виявити причини, джерела ризику і обсяг ймовірних наслідків. Запропоновано алгоритм проведення аналізу ризику для виявлення ймовірності виникнення ризикованої ситуації на підприємстві, розглянуто складові етапи аналізу, їх черговість. З'ясовано особливості зниження і нейтралізації ризиків на підприємстві.

Ключові слова: аналіз ризику, ризик, кількісний аналіз, якісний аналіз, нейтралізація ризику.

ОБОСНОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКОГО ПОДХОДА К АНАЛИЗУ РИСКОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Бугай В.З., к.э.н., ст. научный сотрудник, Мацюк А.В., аспирант

*Запорожский национальный университет
Украина, 69600, м. Запорожье, ул. Жуковского, 66*

Одним из важных инструментов повышения результативности хозяйствования предприятия является научно обоснованное управление рисками. Обязательным условием получения необходимой информации является анализ бизнес-процессов с целью выявления основных факторов, влияющих на формирование риска предпринимательской деятельности. Установлено, что обязательным для анализа рисков является придерживание общего процесса оценки, который даст возможность выявить не только риски хозяйственной деятельности, но и внутренние риски, которые могут существенно повлиять на результаты деятельности предприятия. Обосновано, что оценка риска хозяйственной деятельности предприятия является совокупностью регулярных процедур анализа риска и строится на общем изучении экономической деятельности предприятия и среды его функционирования на предмет источников риска, анализа внешних и внутренних факторов риска. Сделан вывод, что основная цель анализа риска – установить предельно допустимый риск для определенного вида случаев. При этом на основе полученной информации необходимо проводить одновременно качественный и количественный анализ рисков бизнес-процессов. Установлено, что для идентификации возможных рисков следует использовать качественный анализ, позволяющий выявить факторы риска, последовательность работ, при которых возникает риск и т. п. Для выявления размера убытка от разных рисков целесообразно использовать количественный анализ, позволяющий выявить причины, источники риска и размер вероятных последствий. Предложен алгоритм проведения анализа риска для выявления вероятности возникновения рискованной ситуации на предприятии, рассмотрены составляющие этапы анализа, их очередность. Выявлены особенности снижения и нейтрализации рисков на предприятии.

Ключевые слова: анализ риска, риск, количественный анализ, качественный анализ, нейтрализация риска.

A GROUND OF METHODOLOGICAL GOING IS NEAR ANALYSIS OF RISKS ENTREPRENEURSHIP ACTIVITY

Bugai V.Z., Ph.D. in Economics, senior research scientist, Matcuk O.V., Postgraduate

*Zaporizhzhya National University
Ukraine, 69600, Zaporizhzhya, Zhukovsky str., 66*

One of important instruments of increase of effectiveness of manage enterprises there is a scientifically reasonable management risks. The obligatory condition of receipt of necessary information is an analysis of business processes with an aim exposures of basic factors, that influence on forming of risk of entrepreneurial activity. It is set that obligatory for the analysis of risks is an observance of general process of estimation, that will give an opportunity to reduce not only the risks of economic activity but also internal risks that can substantially influence on the results of activity of enterprise. Reasonably, that the estimation of risk of economic activity of enterprise shows a soba totality of regular procedures of analysis of risk and built on the general study of economic activity of enterprise and environment of his functioning for the purpose the sources of risk, analysis of external and internal risk factors. Drawn conclusion, that primary purpose of analysis of risk – to set maximum a possible risk for the certain type of cases. Thus on the basis of the got information it is necessary to conduct the quality and quantitative analysis of risks of business processes simultaneously. It is set that for authentication of possible risks it follows to use a quality analysis, that allows to reduce risk factors, sequence of works there is a risk at that. For the exposure of size of loss from different risks it costs to use a quantitative analysis, that allows to reduce reasons, risks sources and size of credible consequences. The algorithm of realization of analysis of risk is offered for the exposure of probability of origin of risky situation on an enterprise, the component stages of analysis, their order, are considered. The features of decline and neutralization of risks are found out on an enterprise.

Key words: analysis of risk, risk, quantitative analysis, quality analysis, neutralization of risk.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для ринкових умов господарювання характерними є ризик і невизначеність. Вивчення причин і наслідків ризиків, а також їхньої природи, джерел, необхідне, передусім, для прийняття ефективних управлінських рішень. Проблема управління ризиком не є частковою, тобто такою, що постає перед власниками і менеджментом підприємств лише час від часу при прийнятті окремих управлінських рішень. Оцінка ризику й розроблення програм його зниження є частиною повсякденної управлінської роботи, однією із функцій управління підприємством.

Управління ризиком ґрунтується на результатах техніко-технологічного і економічного аналізу потенціалу і середовища функціонування підприємства, виявленні різних видів ризику, встановленні основних чинників, що впливають на їх формування, оцінці та прогнозуванні ймовірності настання ризикованих ситуацій, для розроблення відповідних заходів, спрямованих на зниження чи нейтралізацію ризиків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань аналізу й оцінки ризиків економічної діяльності підприємств присвячено ряд праць. Так, більшість дослідників розглядають аналіз ризиків з кількісної та якісної сторін. Наприклад, О.С. Мантур-Чубата [1], крім двох традиційних задач, виділяє аналіз стану управління ризиками стосовно формування відповідного організаційно-економічного механізму, взаємодії його складових елементів, їх впливу на прийняття рішень стосовно стратегії і тактики ризик-менеджменту. О.Є. Кузьмін і Н.Ю. Подольчак [2] зосереджують увагу на врахуванні чинника ризику при аналізі й плануванні діяльності підприємства, проте не пояснюють, яким чином необхідно враховувати це при проведенні відповідних розрахунків. Ю.О. Дубинець [3] зазначає, що для українських підприємств, що функціонують в умовах нестабільного зовнішнього середовища, концепція оцінки ризиків зовнішньоекономічної діяльності не може базуватися на класичних принципах статистичної ймовірності, що припускають можливості необмеженого повторення тих самих подій у подібних умовах.

Варто зазначити, що в зовнішньоекономічній діяльності здебільшого використовують як показник ступеня ризику математичне сподівання, а також поняття показників допустимого, критичного та катастрофічного ризику. Знання цих показників дозволяє робити висновки та приймати рішення щодо здійснення певної зовнішньоекономічної операції. Ми вважаємо, що для вимірювання ризику зовнішньоекономічної діяльності доцільно використовувати підхід, запропонований В.В. Вітлінським, С.І. Наконечним і О.Д. Шараповим [4]. Він містить такі показники міри ризику: семіваріацію, семіквадратичне відхилення та модальне семіквадратичне відхилення. Ці показники характеризують ризик зовнішньоекономічної діяльності як відхилення випадкової величини від обраної бази в несприятливий бік.

Водночас проблеми аналізу й оцінки ризиків підприємницької діяльності підприємств надзвичайно різноманітні і багатопланові, потребують додаткового дослідження і пошуку шляхів вирішення проблем, що виникають.

Незважаючи на розроблені методичні підходи до аналізу й оцінки ризиків підприємницької діяльності, у практиці господарювання їх використання не завжди може дати об'єктивні результати, а отже, призвести до прийняття необґрунтованих управлінських рішень, отримання непередбачених втрат і погіршення фінансових результатів діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження методичних підходів до аналізу й оцінки ризиків підприємницької діяльності й розроблення пропозицій щодо їх удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

При прийнятті управлінських рішень менеджмент підприємств повинен завжди враховувати таке явище ринкової економіки, як ризик. Для того щоб фахівці мали змогу аналізувати істотність того чи іншого чинника ризику і достатність прийнятих запобіжних заходів, ризик повинен бути виражений у самостійних показниках.

Загальний концептуальний підхід до управління та оцінки ризиків підприємницької діяльності полягає у виявленні можливих наслідків здійснення бізнес-операцій підприємств, у реалізації такої системи оцінювання ризиків в сфері економіки, яка дозволяє своєчасно виявляти негативні ймовірні результати і максимально використовувати шанси на одержання високого доходу. Але обов'язковим для аналізу ризиків є дотримання загального процесу оцінки, який дасть змогу виявити не тільки ризики підприємницької діяльності, але і внутрішні ризики, які можуть істотно вплинути на результати діяльності підприємства [4].

До загальних причин виникнення ризиків належать постійна нестабільність економічних процесів у ринковому середовищі. Оцінка ризику підприємницької діяльності підприємства являє собою сукупність регулярних процедур аналізу ризику та будується на загальному вивченні економічної діяльності підприємства і середовища його функціонування на предмет джерел ризику, аналізі зовнішніх і внутрішніх чинників ризику, визначенні показників оцінки рівня ризику, а також у встановленні механізмів і моделей взаємозв'язку відповідних показників.

Основна мета аналізу ризику – встановлення його гранично допустимого рівня для певного виду випадків. При цьому використовується кількісний і якісний аналіз ризиків, перелік складових елементів яких ми пропонуємо встановити (рис. 1).

Рис. 1. Методи аналізу ризиків

Основна специфічна особливість якісного підходу у дослідженні ризиків полягає в тому, що спочатку проводиться ідентифікація ризиків бізнес-процесів, а потім вартісна оцінка наслідків ризику і розроблених заходів по його зниженню чи нейтралізації. Використання такого підходу дозволяє визначити чинники ризику, послідовність робіт, при виконанні яких виникає ризик, тощо. Дослідження свідчать, що якісний аналіз проводиться на стадії розроблення бізнес-плану [5].

Кількісний підхід, який ґрунтується на інструментарії теорії ймовірності і математичної статистики, полягає в числовому вимірі впливу змін чинників ризику бізнес-процесів на зміну ефективності їх виконання і опирається на базисний варіант бізнес-плану проекту і проведений якісний аналіз. Кількісний аналіз дозволяє виявити причини, джерела ризику і величину його ймовірних наслідків.

Дослідження свідчать, що весь процес аналізу ризиків можна поділити на одинадцять етапів:

1. Формування інформаційної бази аналізу ризиків передбачає включення до її складу даних про динаміку чинників зовнішнього середовища. Від повноти і якості сформованої інформаційної бази залежить об'єктивність ризик-аналізу і ефективність прийняття управлінських рішень.
2. Ідентифікація ризиків. Цей етап ризик-аналізу полягає у формуванні повного переліку несприятливих подій, які впливають на формування негативних змін навколишнього середовища, що сприяє прямо чи опосередковано економічним втратам підприємства. Тому необхідно не тільки виявити можливість настання таких подій, але і визначити можливі наслідки.
3. Оцінка ймовірності настання несприятливих подій. Прогноз може бути короткостроковим і довгостроковим.

Доцільно виокремлювати три методи оцінки настання несприятливих подій, а саме:

- статистичний – ґрунтується на аналізі статистичних даних по аналогічних подіях, що виникли на подібних об'єктах, на даній території;
- аналітичний – ґрунтується на дослідженні причинно-наслідкових зв'язків у виробничій системі, що дозволяє оцінити ймовірність настання ризику як складного явища;
- експертний – ґрунтується на оцінці ймовірності настання несприятливих подій на основі аналізу результатів опитування експертів.

Для найбільш якісної й точної оцінки ймовірності настання несприятливих подій використовують усі методи одночасно, зв'язуючи отримані дані кожного.

4. Визначення структури можливих втрат. При аналізі економічних ризиків варто враховувати, що визначені можливі втрати можуть проявитися через негативні зміни навколишнього середовища. Виходячи з цього, доцільно визначити структуру кожних ймовірних втрат у вартісній формі.
5. Оцінку рівня ризику, як зазначає професор І.О. Бланк, доцільно проводити у такій послідовності [6]:
 - визначається ймовірність можливого настання ризикованого випадку по кожному виду ідентифікованих ризиків;
 - встановлюється розмір можливих втрат при настанні ризикованого випадку. При цьому дослідник зазначає таке групування бізнес-операцій по зонах ризику з позицій можливих фінансових втрат: зона допустимого ризику (розрахункова сума прибутку); зона критичного ризику (розрахункова сума доходу); зона катастрофічного ризику (сума власного капіталу);
 - визначається загальний рівень ризику з урахуванням ймовірності настання ризикованої події і пов'язаних з нею можливих втрат.
6. Оцінка можливостей зниження вихідного рівня ризиків. Тут визначається рівень керуваності ризиків, що досліджуються, встановлюється можливість передачі ризиків страховим компаніям, оцінюються внутрішні можливості підприємства щодо забезпечення зниження вихідного рівня окремих ризиків – створення відповідних фондів, оплата послуг страхових компаній та ін.
7. Встановлення системи критеріїв прийняття ризикованих рішень. Формування системи таких критеріїв базується на економічній філософії власників підприємства і конкретизується з урахуванням політики здійснення управління різними аспектами його діяльності. Система критеріїв виражається зазвичай показником гранично допустимого рівня ризиків.
8. Прийняття ризикованих рішень. На основі оцінки вихідного рівня ризику, можливостей його зниження і встановлених значень гранично допустимого їх рівня процедура прийняття ризикованих рішень зводиться до двох альтернатив – прийняття ризику чи його уникнення.
9. Обґрунтування і вибір методів зниження чи нейтралізації можливих негативних наслідків ризиків. Такі методи поділяються на групи [7]:
 - методи, що дозволяють уникнути ризику;
 - методи, які дозволяють знизити ймовірність виникнення несприятливої події;
 - методи, які дозволяють знизити можливі втрати;
 - методи, суть яких полягає в передачі ризику іншим суб'єктам;
 - методи, які ґрунтуються на компенсації отриманого чи спричиненого збитку.
10. Процес нейтралізації можливих негативних наслідків ризиків полягає в розробленні і здійсненні менеджментом підприємства конкретних заходів щодо зменшення ймовірності виникнення окремих ризиків і зниження розміру пов'язаних з ними очікуваних втрат. Ці заходи можуть передбачати використання як внутрішніх механізмів нейтралізації ризиків, так і зовнішнього їх страхування.
11. Моніторинг і контроль заходів щодо зниження рівня ризиків може будуватися в розрізі таких основних блоків:

- моніторинг чинників, що генерують ризики;
- моніторинг реалізації заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків ризиків;
- моніторинг бюджету витрат, пов'язаних з управлінням ризиками;
- моніторинг результатів здійснення ризикованих фінансових операцій.

Ми вважаємо, що така послідовність аналізу ризиків підприємницької діяльності дозволить менеджменту підприємств виявляти основні чинники, які впливають на формування невизначеності, і приймати обґрунтовані управлінські рішення. При цьому важливе значення має правильний вибір методів зниження і нейтралізації ризиків, які подані в табл. 1.

Таблиця 1 – Особливості зниження і нейтралізації ризиків

Методи зниження і нейтралізації ризиків	Зміст методу	Недоліки методу
1	2	3
Уникнення	Відмова від здійснення бізнес-операцій, рівень ризику за якими надто високий. Відмова від продовження господарських відносин з партнерами, які систематично порушують договірні зобов'язання. Оптимізація ліквідності оборотних активів. Формування оптимальної частки позичкового капіталу в загальній його сумі.	Можливість виникнення інших небезпечних ризиків. Втрата доходу
Нормування	Встановлення норм, тобто граничних величин, з метою обмеження ризиків, а саме: - граничний обсяг позичкових коштів в обороті (чи їхня частка в загальній сумі капіталу); - максимальний обсяг бізнес-операції по закупівлі товарів, що укладається з одним контрагентом; - граничний обсяг товарних запасів на підприємстві; - максимальний розмір споживчого кредиту, наданого одному покупцю; - мінімальний розмір оборотних коштів у високоліквідній формі та ін.	Зниження доходу
Хеджування	Укладання строкових угод із використанням похідних фінансових інструментів: ф'ючерсів; форвардних угод; опціонів.	Враховуються тільки цінові ризики
Диверсифікація	Процес розподілу капіталу між різними об'єктами вкладення, що безпосередньо пов'язані між собою, а саме: диверсифікація різних видів діяльності; диверсифікація постачальників товарів; диверсифікація асортименту продукції; диверсифікація портфеля цінних паперів та ін.	Зниження доходу
Розподіл	Часткова передача партнерам по бізнесу ризику, який вони можуть контролювати. Напрями розподілу ризиків такі: - між учасниками інвестиційного проекту; - між підприємством і постачальниками сировини і матеріалів; - між учасниками лізингової операції та ін.	Можливе зниження рівня доходу
Створення резервних фондів	Резервування підприємством частини ресурсів, що дозволяють запобігти негативним наслідкам по тих бізнес-операціях, за якими ці ризики не пов'язані з діяльністю контрагентів.	Низьке покриття збитку
Страховання	Фінансова операція, спрямована на грошове відшкодування можливих втрат при реалізації окремих ризиків шляхом отримання від страхувальника страхових сум.	Можливе значне витрачання грошових коштів, обмеженість застосування

Отже, вибір засобів впливу на ризик має на меті мінімізувати можливий збиток у майбутньому. Це може здійснюватися вибором раціонального способу зменшення ризику з декількох, які має у своєму розпорядженні підприємець. У системі заходів для управління ризиками на підприємстві основна роль повинна належати їх профілактиці.

ВИСНОВКИ

Функціонування підприємств в умовах ризику і невизначеності вимагає від менеджменту дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища для своєчасного виявлення основних чинників, які впливають на формування ризикованості проведення бізнесової діяльності з метою зниження чи нейтралізації ризику. При цьому обов'язковою умовою ефективного управління ризиками є аналіз їхнього зародження і протікання. Використання запропонованого алгоритму аналізу ризику менеджментом підприємств дозволить оптимізувати їх рівень і уникнути непередбачених втрат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мантур-Чубата О.С. Організаційно-економічний механізм управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О. С. Мантур-Чубата, МОН України, Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2015. — 239 с.
2. Кузьмін О.Є. Врахування фактора ризику при плануванні зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О.Є. Кузьмін, Н. Ю. Подольчак // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. — 2001. — № 436. — С. 43—48.
3. Дубинець Ю.О. Теоретичні аспекти ризику зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Ю.О. Дубинець // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2005. — № 2. — С. 245—251.
4. Вітлінський В.В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності : [навч. посіб.] / Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д. — К. : КНЕУ, 2007. — 432 с.
5. Лапуста М. Риски в предпринимательской деятельности. — М. : Дело и Сервис, 2009. — 276 с.
6. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : учебный курс Бланк И.А. — 2-е изд., перераб. и доп. — К. : Эльга, Ника—Центр, 2004. — 656 с.
7. Левченко В.Н. Этапы анализа рисков / В.Н. Левченко // Теория и практика общественного развития. — 2012. — №7. — С. 37—41.

REFERENCES

1. Mantur-Chubata O.S. (2015), “Organizational-economic mechanism of risk management in foreign economic activity of enterprise”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Economist), 08.00.04, Khmelnytsky National University, Khmelnytsky, Ukraine.
2. Kuzmin, O.E. and Podolchak, N. Y. (2001) «Taking into account of risk factor is at planning of foreign economic activity of enterprise», Visnik Natsionalnogo universitetu “Lvivska politekhnika”, vol. 436, pp. 43-48.
3. Dubinets, Y.O. (2005), “Theoretical aspects of risk of foreign economic activity of enterprise”, Visnik Natsionalnoi akademii narodnogo gospodarstva, vol. 2, pp. 245-251.
4. Vitlinskii, V.V., Nakonechnij, S. I. and Sharapov, O. D. (2007), Rizikologiya v zovnishnoekonomischniy dijalnosti [Riskology in foreign economic activity], KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. Lapusta, M. (2009), Riski v predprinimatelskoi deyatelnosti [Risks in the entrepreneurial activity], Delo i Servis, Moscow, Russia.
6. Blank, I.A. (2004), Finansovy menedzhment [Financial management], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
7. Levchenko, V.N. (2012), “Stages of risk analysis”, Theory and practice of social development, vol. 7, pp. 37-41, Moscow, Russia.